

ימי עיון בתנ"ך תשע"ח

שם השיעור: פרשנותו הרגשית של החזקוני (91)

שם המרצה: הרב ד"ר יוסף פריאל

פרשנותו הרגשית של ר' חזקיה בן מנחם (חזקוני)

ביוגרפיה:

- א. "ובצרפת היה הקדוש חזקוני שהיו לו ששים תלמידים והיו בקיאים בכל התלמוד. וגם בדור הזה בעלי קבלה שהיה ר' שמואל החסיד" (ספר שארית ישראל לר' מנחם מן אמלנדר, הולנד מאה י"ח, עמ' קכד).
- ב. בן אמצע המאה השלוש עשרה, צפון צרפת, מתלמידי תלמידיו של רש"י (יוסף פריאל, עבודת דוקטור, בר אילן 2010).

מאפיינים של שיטתו

1. "וַיִּגֶשׂ אֵלָיו יְהוֹדָה ... אֲדֹנָי שָׁאֵל אֶת עֲבָדָיו לֵאמֹר הֲיֵשׁ לָכֶם אֵב אוֹ אָח" (בר' מד, יח-יט)
חז"ק: לא מצינו ששאל זה? אלא יש לנו לומר ששאל להם, כי איך ימלאנו לבו להוציא שקרים עליו בפניו. והוא שנאמר למעלה "שאל שאל האיש לנו ולמולדתנו".

2. "ביד איש עתי" (וי' טז, כא):

נמצא במדר': עתי - שהגיע עתו למות שהרי הנושא את השעיר אינו עובר את שנתו, לכך היו בוררים איש שהגיע זמנו למות תוך אותה [שנה] וחכמת המזלות הייתה קלה בעיניהם.

3. "מאסף לכל המחנת" (במ' י, כה)

'פר"ש לפי שהיה שבטו של דן מרובה באוכלוסין היה נוסע באחרונה וכל מי שהיה אובד דבר היה מחזירו לו' [=ע"פ ירושלמי עירובין פ"ה ה"א]. - אתיא כמ"ד 'כתיבה היו מהלכין' (שם) - כלומר הוא הולך ברוח צפון שהיה קבוע לו ומתוך שהיה מרובה באוכלוסין היו אוכלוסין מפוזרין אף על פני כל רוח מערב ומתוך כך היה מאסף.

4. "וזכרתם את כל מצות ה'" (במ' טו, לט)

'פר"ש שמנין גימטריא ציצת - ת"ר וח' חוטין וה' קשרים הרי תרי"ג'. ולפי ששלשת תיבות של ציצת חסרים יו"ד אחרונה, נכתב לציצת שהלמ"ד ממלאה גימטריה של שלשת התיבות של ציצת להיות כל אחת ואחת עולה בגימטריה תרי"ג.

אנושיות

5. "וַיְהִי מִמְחֶרֶת וַיִּשָּׁב מִשָּׂה לְשֹׁפֵט אֶת הָעָם וַיַּעֲמֵד הָעָם עַל מִשָּׁה מִן הַבְּקָר עַד הָעֶרֶב" (שמ' יח, ג)

חזקוני	רש"י
--------	------

ימי עיון בתנ"ך תשע"ח

ממחרת רדתו מן ההר. ועל כרחיך אי איפשר לומר אלא ממחרת יום הכפורים, שהרי קודם מתן תורה...	ממחרת יום הסעודה, כי ביום הסעודה היה טרוד לכבוד חותנו ולא היה לו פנאי לישב בדיון עד למחרתו.
---	---

6. "לכלם נתן לאיש) חלפת שמלת" (בר' מה, כב)

חלוקים ומכנסיים, שדרך בני אדם להחליף. ודומה לו: 'הי(ו)א שמלתו לעורו' (שם' כב, כו) – זהו החלוק הטפל לעורו. וי"א: אף מלבושי בגדים, לפי שגרם להם שקרעו בגדיהם שלא כדיון, כשצוה לתת הגביע באמתחת בנימין, ונתביישו על שהיו קרועי בגדים.

7. "חמש היריעת תהיין, חכרת אשה אל אחתה וחמש יריעת חכרת אשה אל אחתה" (שם' כו, ג)

רש"י	רשב"ם	חזקוני
תופרן במחט זה בצד זה חמש לבד וחמש לבד.	יחד במחט.	תופרן במחט, שהרי באריגה אחת אינן נוחות להיארג.

1. "ויאמר אליהם ראובן אל תשפכו דם השליכו אתו אל הבור הזה אשר במדבר ויד אל תשלחו בו" (בר' לז, כב)

'פר"ש: נתכוון לטובה' – והלא היו נחשים ועקרבים בבור? אלא י"ל שבאותו בור שהושלך תחלה לא היו נחשים, אלא כשהלך ראובן משם הלכו אחיו והשליכוהו בבור אחר שהיו בו נחשים ועקרבים.

2. "בקרית ארבע" (בר' כג, ב)

רש"י	חזקוני
ונסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק, לפי שע"י בשורת העקידה שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט, פרחת נשמתה ממנה ומתה.	י"מ. מה שכתב מקום מיתתה, מה שאין כן באברהם ושאר אמהות, על שם ששלחה שם אברהם כשיצא ללכת להר המוריה שלא תרגיש בעקדה, שהרי בכאר שבע היה עומד, כדכתיב: "וישב אברהם בכאר שבע" (בר' כב, ט). וי"א. כשחלתה, הוליכה שם, משום דבחרון בסים איירא. וכששמעה בשורת העקדה, מתה.

3. "ויסגר בשר תחתנה" (בר' ב, כא)

ב"ר (וילנא) יזו	חזקוני
א"ר חנינא בריה דר' אידי: מתחלת הספר ועד כאן אין כתיב סמ"ך, כיון שנבראת – נברא שטן עמה. ואם יאמר לך אדם: 'הוא הסובב' (לעיל יא)? תאמר לו – בנהרות הכתוב מדבר.	עד בריאת האשה לא כתיב סמ"ך, ללמדך: באת אשה בא סטן. ז"א: ללמדך שהאשה סמוך לבעלה . ופריך התם: והא כתיב "הסובב את כל ארץ החוילה" (לעיל יא)? ומשני: ההוא בנהרות הוא דכתיב.

האנושיות המשתקפת מנוסח הכתוב

ימי עיון בתנ"ך תשע"ח

4. "ואם ככה את עשה לי" (במ' יא, טו)

פר"ש: 'תשש כחו של משה כנקבה'. פירוש: שריו בצער ובכעס היה, ולא היה יכול לגמור הדבר ולומר אתה, ואמר "את", כאדם המתאנח, שבתחלת אנחתו אינו יכול לגמור נשימתו.

5. " (כימי) נדת (דוטה) " (וי' יב, ב)

רש"י (טו, יט)	רשב"ם (יב, ב)	חזקוני
בנדתה – כמו 'ומתבל ינידוהו' (איוב יח, יח) שהיא מנודה ממגע כל אדם.	נדה – לשון נדודה ומרוחקת מבעלה.	לשון ריחוק כמו 'ומתבל ינידוהו' – פי': נדודה ומרוחקת מבעלה.

6. "לך נא ראה את שלום אחיך" (בר' לז, יז)

ואין 'נא' אלא לשון בקשה. אע"פ שבכל יום אני שומע בשורות מהם, דרך ארץ הוא שתלך שם אתה, שהרי אחיך הם.

7. "וכן תעשה לחמרו וכן תעשה לשמלתו וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה לא תוכל להתעלם" (דב' כב, ג)

תרגומי 'לית רשו לכסאתה'. לפי ש'והתעלמת' משתעי [=עוסק] בבהמה שאין נופל בה לשון כיסוי שאין אדם עשוי להטמינה בתיבתו, אך נופל בה לשון כיבוש פנים. אבל גבי 'שמלתו' נופל בה לשון כיסוי [=כי הוא כסותו לבדה הוא שמלתו לערו' (שמ' כב, כו)] שיכול לכסותה בכנף בגדו.

שפת הפירוש

8. "כי מאיש לקחה זאת" (בר' ב, כג)

יצאה ממנו שלא כדרך הנוצרים כדי שלא תתפרץ במשכבה עם שאר אנשים רק **לבעל בריתה שהוא איש שלה והיא צלעתו** וכן הוא אומר 'ודבק באשתו' (שם כד).

9. "ויאמר משה שש מאות אלף רגלי" (במ' יא, כא)

רבנו של עולם, אתה אמרת: 'אספה לי שבעים איש' (לעיל טז); 'ונשאו אתך' (שם יז) ע"י שבעים איש אלו. וכי יש יכולת ביד שבעים איש לתת בשר לשש מאות רגלי הגברים לבד מטף?

10. "באלני ממרא" (בר' יח, א)

ימי עיון בתנ"ך תשע"ח

וא"ת: היאך יתכן לומר על **איש גדול וקדוש ואהוב למקום** כאברהם, שעמד בעשר נסיונות, יטול עצה אם יקיים מילה מצות הב"ה אם לא? אלא יש לנו לומר: בודאי אברהם לא תלה דעתו בדעת [אחרים] לעשות רצון בוראו, אך בדעתו היה לשקול דעתם [של] ענר אשכול וממרא, הואיל והם בעלי בריתו, ולא מצא בהם ישר, רק ממרא.

11. "אשת יפת תאר" (דב' כא, יא)

"פר"ש אפי' אשת איש' - וא"ת מנא לן למדרש הא? אלא י"ל: לא מצינו **אשת** שאינו דבוק וה"ל למכתב **אשה** יפת תואר, והשתא דכתב **אשת** ש"מ למדרש אשת איש הוא דאתא. סד"א כיון שהיא אשת איש תאסר עליך אפי' אחר כל המעשים המוטלים עליך לעשות לה **משום דלבה נמשך אחר בעלה ומכרת היא בקריצותיו וברמיזותיו** ואיכא למיחש. קמ"ל דאפילו הכי מותרת!

תפיסת הצדק החברתית

12. "ולחצי שבט מנשה" (במ' לב, לג)

בני מנשה לא שאלו להם נחלה בארץ סיחון ועוג, רק בני ראובן וגד שאלו. אלא שע"י שאביהם גרם להם לשבטים שקרעו בגדיהם במעשה הגביע נתנה לו נחלתו בשני חלקים בשני עברי הירדן.

13. "(שם הַאֲחָד אֶלְדָּד וְשֵׁם הַשְּׁנַי מִיָּדָד וַתִּנַּח עֲלֵהֶם הַרוּחַ) וְהָמָּה בְּכַתְּבִים" (במ' יא, כו)

פר"ש: 'נטל שבעים ושנים פתקין וכתב על שבעים זקן ועל שנים חלק'. וא"ת: הרי קנאה גדולה מוטלת בדבר, שיוכלו האחרונים לומר שמי שיטלו תחילה, מסברא יעלה ביד כל אחד פתק **זקן**, לפי שהפתקין של **זקנים** יתרים על הפתקין של **חלק**? אלא י"ל: כמו כן מסברא ז, השבעים ראשונים יכולים לומר: שמא השנים פתקין של **החלק** יגיעו לידינו, מתוך שאנחנו הרוב, קודם שיגיעו ליד השנים האחרונים, על ידי שהם המיעוט, ונמצא שאין יתרון לזה מזה.

תפיסת הצדק החברתית כיסוד ההלכה

14. "וְכָל כְּלֵי חָרֶשׁ אֶשֶׁר יִפֹּל מֵהֶם אֶל תּוֹכוֹ כָּל אֶשֶׁר בְּתוֹכוֹ יִטְמָא וְאֹתוֹ תִשְׁבְּרוּ" (וי' יא, לג)

פר"ש: 'אין כלי חרס מטמא אלא מאויר'. הטעם: הואיל ואין לו טהרה אלא שבירה, חסותה התורה להפסידו, שלא יטמא מגבו, דכתי' 'וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו, טמא הוא' - הא יש צמיד פתיל עליו - טהור. דאי מטמא מגבו, כל היום יהא טעון שבירה, ושוב אין לו תקנה 'ואתו תשברו' - לפי שהוא שואב את הטומאה יותר מדאי. ועוד, שדמיו קלים, ואין בו חסרון כיס, רק מעט.

15. "עַל כֵּן לֹא יֵאָכְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת גִּיד הַנֶּשֶׁה" (בר' לב, לב)

כלומר: בדין הוא שיש לקנוס ולענוש בני ישראל מאכילת גיד הנשה, שהניחו את אביהם הולך יחידי. דכתיב: 'ויותר יעקב לבדו' (שם כה) והן היו גבורים והיה להם להמתין אביהם ולסייעו אם יצטרך. והם לא עשו לו לוויה והזקק על ידם, ומכאן ואילך יהיה להם לזכר ויהיו זריזים במצות לוויה.

16. "(וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה ולא יהיה אסון) ענוש יענש" (שמי' כא, כב)

פר"ש: 'דמי ולדות'. וא"ת: אמאי אינו נהרג על ולדות אילו שהרג? וכי תימ': שמא נפלים נינהו. אם כן, תיקשי לך גבי כל הורג נפש, אמאי הוא נהרג? שמא טרפה הרג. ואם תמצי לומר: סמכינן ארובה, ורובן לא טריפות נינהו, כדא' פ"ק דחולין, הכי נמי אית לן למיסמך ארובה, ורובא דנשי לא מפילות נינהו. אי הכי, ליחייב מיתה

ימי עיון בתנ"ך תשע"ח

נוגף את האשה? אלא י"ל: דאינו חייב מיתה על שום בריאה, עד שתצא לאויר העול' כדמוכח במסכת ערכין.

משנה, ערכין א, ד: "האשה שהיא יוצאה ליהרג – אין ממתנין לה עד שתלד".
רש"י שם: "אלא הורגין ולדה עמה, דחד גופא הוא".